

дыялекту, што магло б істотна дэфармаваць рэальную карціну народнага маўлення.

Пры наяўнасці такой складанай у плане фанетыка-граматычнага афармлення факталагічнай базы, якой валодалі складальнікі слоўніка, трэба лічыць аптымальным абраны падыход да падачы загаловачных лексем у слоўнікавым артыкуле: загалёным словам выступае адзінка ў нарматыўным афармленні, а пры яе адсутнасці ці малой частотнасці ў параўнанні з рэгіянальным абазначальным сродкам найбольш распаўсюджаны мясцовы варыянт. На наш погляд, праз варыятыўную перадачу фанетычнага аблічча загалёнага слова і асаблівасці размяшчэння лексічных версій у рэестравым радзе аўтарам удалося, як канстатуюцца ў прадмове, «адлюстравіць усю складанасць тых моўных працэсаў, якія маюць месца ў сучасным вясковым маўленні».

Як вельмі станоўчую рысу рэцэнзуемага лексікаграфічнага даведніка хацелася б адзначыць і тое, што аўтары, відавочна, клапаціліся пра зручнасць чытача-карыстальніка. У якасці канкрэтнага праяўлення такога падыходу можна ўказаць безадсылачную падачу слоў з блізкім або тоесным значэннем: пры іх аддаленым алфавітным размяшчэнні пры другім па алфавіце слове не робіцца адсылка да першага паводле алфавітнага парадку слова, а ажыццяўляецца паўтор дэфініцыі. Акрамя таго, пры тлумачэнні некаторых прафесіяналізмаў і этнаграфізмаў прыводзіцца не толькі нарматыўны адпаведнік, але і дастаткова

шырокі суправаджальны кантэкст, які раскрывае сэнс літаратурнага слова. Вялікую дапаможную ролю выконваюць і створаныя ў слоўніку індэксы фразеалагізмаў і выслоўяў.

У цэлым сабраныя і сістэматызаваныя аўтарамі дыялектнага слоўніка «Мова Сенненшчыны» моўныя факты ўяўляюць сабой значную лінгвістычную каштоўнасць, у прыватнасці, яны могуць увайсці ў якасці складовай часткі ў дыялектны падкорпус Нацыянальнага корпуса беларускай мовы, які знаходзіцца ў стадыі фарміравання, а таксама папоўніць картатэку «Зводнага слоўніка беларускіх народных гаворак», стварэнне якога актыўна ажыццяўляецца ў Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа. Ініцыятыву глыбокага вывучэння рэгіянальнай народнай мовы паўночна-ўсходняй часткі беларускага дыялектнага масіву, якая зыходзіць ад аддзела дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі, безумоўна, трэба падтрымліваць. Такая праца з'яўляецца не толькі істотным укладам у беларускую дыялектную лексікаграфію, яна будзе жывіць сваімі вынікамі і іншыя галіны беларускай мовазнаўчай навукі. Можна спадзявацца, што распачатая добрая справа знойдзе сваё далейшае развіццё і мы атрымаем не толькі поўнае абследаванне народнай мовы гэтага рэгіёна, але і ключы ад сакрэтаў моватворчасці нашых слаўных майстроў слова Р. Барадуліна, У. Караткевіча, В. Быкава.

І. А. Гапоненка,

доктар філалагічных навук, прафесар

Даніловіч М. А. Слова і фразеалагізм у беларускай мове : зб. навук. арт. Гродна : ЮрСаПрынт, 2015. 300 с.

Danilovich M. A. The word and the idiom in the Belarusian language : collect. of sci. articles. Hrodna : YurSaPrynt, 2015. 300 p.

Імя Мікалая Аляксандравіча Даніловіча – доктара філалагічных навук, прафесара кафедры беларускага і супастаўляльнага мовазнаўства Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта (ГрДУ) імя Янкі Купалы – добра вядомае навуковай аўдыторыі па яго дысертацыйных і грунтоўных манаграфічных працах, прысвечаных граматычнай характарыстыцы фразеалагізмаў сучаснай беларускай мовы, вывучэнню лексічнага складу і тыпалогіі беларускай дыялектнай фразеалогіі, а таксама па слоўніках рэгіянальнай лексікі і фразеалогіі Гродзеншчыны. Новая кніга М. А. Даніловіча знаёміць нас з яго навуковымі даследаваннямі

апошняга дзесяцігоддзя, ажыццёўленымі пасля абароны доктарскай дысертацыі, і змяшчае збор выбраных прац моваведа – артыкулаў, рэцэнзій на кнігі і інш.

Сама канцэпцыя і форма выдання – зборнік навуковых артыкулаў аднаго аўтара – падаецца нам вельмі ўдзячнай, апраўданай і мэтазгоднай, паколькі дазваляе не спыняцца на асобнай навуковай праблеме або кірунку, што характэрна для манаграфій, а раскрывае шматпланавасць і шматвектарнасць сённяшняй лінгвістычнай беларусістыкі, а таксама маштабнасць асобы аўтара, шырыню яго навуковых інтарэсаў і даследніцкіх даляглядаў.

У гэтым плане рэцэнзуемую кнігу можна паставіць у адзін шэраг з навуковымі выданнямі серыі «Моваведы Беларусі», якая была заснавана ў 2006 г. дзякуючы ініцыятыве і практычным намаганням дацэнта БДУ С. А. Важніка і рэпрэзентуе айчыннае мовазнаўства ў асобах: у кожным томе серыі прадстаўлены рэдкія фундаментальныя

публікацыі знакамітых беларускіх лінгвістаў (А. Я. Міхневіча, Н. Б. Мячкоўскай, С. М. Прохаравай, В. У. Мартынава, А. І. Яновіч, Г. А. Цыхуна, А. Я. Супруна і інш.), чые даследаванні сапраўды складаюць гонар і славу мовазнаўчай навукі і з якімі змогуць пазнаёміцца ў тым ліку і новыя пакаленні філолагаў. Такія кнігі арганічна, на нашу думку, сцвярджаюць асобасны, антрапацэнтрычны падыход да апісання гісторыі і стану нацыянальнай лінгвістыкі, якая складаецца не толькі з распрацаваных навуковых напрамкаў і іх раздзелаў, але і з асоб даследчыкаў, якія сваёй нястомнай творчай дзейнасцю гэтыя кірункі маніфестуюць і развіваюць.

Рэцэнзуемае выданне знаёміць чытача з навуковымі пошукамі прафесара М. А. Даніловіча ў такіх сферах, як лексікалогія, фразеалогія і фразеаграфія беларускай мовы, супастаўляльная фразеалогія, беларуская дыялекталогія, тапанімія і лінгвістычнае краязнаўства, метадыка выкладання беларускай мовы. Такім чынам, прадстаўленыя публікацыі маюць пэўную тэматычную скіраванасць і адпавядаюць асноўным напрамкам навуковай дзейнасці вучонага. Храналагічны бібліяграфічны паказальнік створаны на працягу 35 гадоў прац М. А. Даніловіча, у якім пасля назваў кніг аўтара прыводзяцца спасылкі на апублікаваныя на іх рэцэнзіі (падрыхтаваны дацэнтам ГрДУ імя Янкі Купалы Ж. С. Сіплівеняй, с. 266–283), а таксама інтэрв’ю з М. А. Даніловічам «Пакліканне словам» (падрыхтаванае дацэнтам ГрДУ імя Янкі Купалы І. А. Герасімчык, с. 284–299) арганічна дапаўняюць навуковы партрэт вучонага.

Структура кнігі складаецца з пяці асноўных раздзелаў. Першы з іх (с. 10–171) прысвечаны фразеалогіі, якая даследуецца ў розных аспектах: структура і семантыка фразеалагізмаў беларускай мовы, іх лексічны склад, утварэнне, этымалогія і паходжанне, фразеалогія ў творах Янкі Купалы, беларуска-іншамоўныя фразеалагічныя сувязі, праблемы супастаўляльнай фразеалогіі, аналіз і прынцыпы складання фразеалагічных слоўнікаў. Увогуле, як паказваюць працы Мікалая Аляксандравіча, слова і фразеалагізм для яго з’яўляюцца цэнтральным элементам моўнай сістэмы і ўлюбёным прадметам даследавання, а беларускую фразеалогію сам прафесар лічыць асновай уласнага навуковага светапогляду, чым і можна патлумачыць шырокі дыяпазон прадстаўленых у раздзеле тэм. Варта адзначыць, што некаторыя апублікаваныя артыкулы друкуюцца ў рэцэнзуемым зборніку ўпершыню.

У падраздзеле 1.1 «Структурна-семантычныя ўласцівасці фразеалагізмаў» змешчаны працы, якія рэпрэзентуюць беларускія фразеалагізмы як каштоўны элемент гісторыка-культурнай спадчыны беларускага народа, як знакі этнічнай гісторыі і культуры, своеасаблівыя тэксты, якія ў канцэн-

траванай, лаканічнай форме захоўваюць гістарычную памяць народа, забяспечваючы такім чынам дыялог пакаленняў у напрамку з мінулага ў будучыню. Асобная ўвага ў падраздзеле адводзіцца разгляду этнакультурнай спецыфікі тапонімаў у складзе фразеалагізмаў і сінаніміі кампаратывных фразеалагізмаў у гаворках Гродзеншчыны.

Вельмі каштоўнымі, на нашу думку, з’яўляюцца артыкулы М. А. Даніловіча па супастаўляльнай фразеалогіі – новым напрамку сучаснай беларускай лінгвістыкі, які толькі пачынае сцвярджацца ў навуцы. У падраздзеле 1.6 «Супастаўляльная фразеалогія» (с. 105–130) аўтар вызначае метадычныя асновы, мэты і задачы супастаўляльна-тыпалагічнага вывучэння моў, віды міжмоўных фразеалагічных адпаведнасцей і паказчыкі іх вылучэння, праблемы і фактары міжмоўнай фразеалагічнай эквівалентнасці. Акрэсленыя прафесарам М. А. Даніловічам асноўныя кірункі супастаўляльна-тыпалагічнага вывучэння фразеалогіі (параўнальна-гістарычная і арэальная фразеалогія, фразеалагічная тыпалогія, супастаўляльная і канфрантацыйная фразеалогія, кантрастыўная фразеалогія, тэорыя фразеалагічнага перакладу), якія грунтуюцца на агульнай параўнальнай тыпалогіі моў, адкрываюць новыя перспектывы ў беларускай лінгвістыцы. Гэты падраздзел зборніка дапаможа маладым даследчыкам, якія пачынаюць вывучэнне фразеалогіі дзвюх ці больш моў, вызначыць, якім чынам планаваць і будаваць навуковае даследаванне ў вызначаным рэчышчы. Важна, што пры асвятленні дыскусійных пытанняў супастаўляльнай фразеалогіі аўтар прапануе ўласныя, арыгінальныя меркаванні і падыходы, што дазваляе ўбачыць з’яву ва ўсёй яе супярэчлівасці і мнагаграннасці.

Яшчэ адна сфера зацікаўленасці М. А. Даніловіча – беларуская фразеаграфія. Кампазіцыйная логіка і змест падраздзела 1.7 «Фразеаграфія» (с. 131–139) разгортваюцца ў напрамку паступовай храналагічнай прэзентацыі стану, дасягненняў, праблем і перспектывы развіцця беларускай фразеаграфіі ад мінулага да сучаснасці. У артыкуле «Фразеалагічная спадчына Міхала Федароўскага», які лагічна распачынае названую рубрыку, аўтар прыводзіць важныя і цікавыя статыстычныя звесткі пра тое, што, напрыклад, у 4-м томе «Людзі беларускага» М. Федароўскага сярод шматлікіх моўных адзінак, пераважна прыказак, значнае месца адведзена фразеалагізмам. Паводле падлікаў вучонага, «іх [фразеалагічных адзінастваў і зрашчэнняў] тут больш за 3300. Лічба для фразеалагічнага збору досыць вялікая. Такой колькасці фразеалагізмаў беларускай дыялектнай мовы не ўдалося сабраць больш нікому» (с. 131), прычым звыш паловы фразеалагізмаў (каля 2 тыс.) не фіксуюцца слоўнікамі сучаснай беларускай літаратурнай мовы. Акрамя таго, аўтар адзначае

вялікую лінгвагеаграфічную прастору, якую здолеў ахапіць М. Федароўскі падчас збору моўнага матэрыялу; аўтэнтчнае, адпаведнае арыгіналу фанетычнае адлюстраванне сабранага матэрыялу пры яго апублікаванні; эфектыўнасць спосабу сістэматызацыі і размяшчэння фразеалагічных адзінак па апорных словах, мэтазгоднасць якога пацвердзіла далейшая фразеаграфічная практыка; факт абавязковай пашпартызацыі запісаных фразеалагізмаў і іх разгляд на агульнаславянскім фоне – супастаўленне з адпаведнікамі ў польскай, украінскай, рускай, чэшскай мовах; забяспечанасць большасці фразеалагізмаў дэфініцый; вывучэнне М. Федароўскім спалучальнасці фразеалагізмаў як аднаго са спосабаў раскрыцця, удакладнення, пацвярджэння фразеалагічнай семантыкі.

Усе разважанні М. А. Даніловіча зводзяцца да важнай высновы пра тое, што «М. Федароўскі – адзін з першых, хто заклаў асновы практычнай беларускай лексікаграфіі» (с. 134), ён «быў не толькі руплівым збіральнікам, але і кваліфікаваным стратэгам у выбары метадычных падыходаў. Не маючы спецыяльнай філалагічнай адукацыі, ён ужо стагоддзе назад усвядоміў перспектыўнасць спосабаў укладання слоўніка, да якіх сучасныя навукоўцы прыйшлі адносна нядаўна» (с. 133), а сабраныя М. Федароўскім больш за стагоддзе назад фразеалагізмы – гэта «найкаштоўнейшы матэрыял для складання зводнага слоўніка фразеалагізмаў беларускай нацыянальнай мовы, для вывучэння фразеалогіі ў яе гістарычным развіцці» (с. 135).

У наступных артыкулах падраздзела разглядаюцца разнастайныя пытанні, звязаныя з развіццём беларускай тэарэтычнай і практычнай фразеаграфіі: аналізуюцца праблемы размяшчэння фразеалагізмаў у слоўніках і шляхі іх аптымізацыі і вырашэння, спосабы падачы фразеалагізмаў у дыялектных даведніках, а таксама этымалагічных каментарыяў у тлумачальных слоўніках фразеалагізмаў. Акрэсліваючы асноўныя этапы развіцця, надзённыя задачы і перспектывы беларускай дыялектнай фразеаграфіі, аўтар выказвае каштоўную выснову пра тое, што на сёння ўжо «склаліся спрыяльныя перадумовы новага этапу ў гістарычным развіцці беларускай дыялектнай фразеаграфіі, характэрная асаблівасць якога – стварэнне абласных адносна поўных фразеалагічных слоўнікаў. Маюцца значныя папярэднія напрацоўкі, багатыя крыніцы фактычнага матэрыялу. І ў Інстытуце [мовазнаўства імя Якуба Коласа] НАН Беларусі, і ва ўніверсітэтах абласных цэнтраў ёсць дастаткова кваліфікаваных дыялектолагаў і фразеолагаў, якія маглі б распачаць працу не адкладваючы» (с. 139).

Вельмі лагічным падаецца завяршэнне першага раздзела прэзентацыяй навуковых дасягненняў прафесара І. Я. Лепешава, уклад якога ў станаўленне і развіццё беларускай фразеалогіі

і парэміялогіі пераацаніць немагчыма. Працы даследчыка сапраўды складаюць гонар беларускай фразеалагічнай навукі. У высновах да артыкула «Навуковыя дасягненні праф. І. Я. Лепешава ў парэміялогіі» М. А. Даніловіч у абагульненым выглядзе фармулюе асноўныя навуковыя заслугі вучонага ў названай галіне: «І. Я. Лепешаў абгрунтаваў палажэнне аб тым, што прыказкі з’яўляюцца рэальнымі моўнымі адзінкамі, якія не выконваюцца як фальклорныя творы, а выкарыстоўваюцца як будаўнічы матэрыял выказвання і таму павінны быць аб’ектам вывучэння ў мовазнаўстве. Ён з’яўляецца стваральнікам тэарэтычных асноў такога раздзела сучаснай літаратурнай мовы, як парэміялогія, у якім прыказкі разглядаюцца з семантычнага, этымалагічнага, граматычнага і стылістычнага пунктаў гледжання. І. Я. Лепешаў вырашыў шмат спрэчных канцэптальных пытанняў, якія неадназначна трактаваліся на працягу доўгага часу. <...> Ён упершыню ў сістэматызаваным выглядзе паказаў семантычны сувязі ў парэміялогіі (сэнс, сінанімічнасць, варыянтнасць, мнагазначнасць і інш.), граматычныя і стылістычныя характарыстыкі, нарматыўнае і ненарматыўнае ўжыванне, гісторыю лексікаграфічнай распрацоўкі беларускіх прыказак. Непараўнальныя заслугі І. Я. Лепешава і ў галіне парэміяграфіі: яго тлумачальны і этымалагічны слоўнікі прыказак – найлепшае дасягненне ў гэтым кірунку ва ўсім славянскім мовазнаўстве. Вельмі карыснымі для лінгвадыдактыкі з’яўляюцца шматлікія прапановы І. Я. Лепешава пра змест і рацыянальны прыёмы вывучэння прыказак у школе» (с. 171).

Такім чынам, рэцэнзаванне першага раздзела новай кнігі М. А. Даніловіча наглядна ілюструе, што беларуская фразеалогія як самастойны кірунак лінгвістычнай беларусістыкі не спыняе пошуку, збору, аналізу, класіфікацыі і слоўнікавай фіксацыі моўнага матэрыялу, дынамічна развіваецца, адкрываючы новыя ракурсы і падыходы да яе вывучэння і імкнучыся ўпісацца ў агульную тэорыю мовы. Значнымі з’яўляюцца і дасягненні прафесара М. А. Даніловіча ў галіне беларускай фразеалогіі, шмат зроблена даследчыкам у справе збірання і сістэматызацыі фразеалагізмаў дыялектнай мовы.

У раздзеле 2 «Дыялекталогія» (с. 172–185) разглядаюцца спрэчныя пытанні адносна паняцця «дыялектызм», удакладняюцца вызначальныя характарыстыкі розных тыпаў гэтых адзінак, акрэсліваецца статус моўных з’яў у тыпалагічна-класіфікацыйнай сістэме беларускіх гаворак, характарызуюцца выяўленыя аўтарам рэгіянальныя фанетычныя і марфалагічныя адметнасці гаворак Гродзеншчыны.

У кола даследніцкіх інтарэсаў М. А. Даніловіча ўваходзіць таксама вывучэнне і сістэматызацыя рэгіянальнай тапаніміі, пра што сведчыць раздзел 3

«Тапанімія» (с. 186–213). Змешчаныя ў ім артыкулы цікавыя для спецыялістаў розных навуковых кірункаў, паколькі ў іх разглядаюцца новыя падыходы да вывучэння рэгіянальнай тапаніміі: яе этналінгвістычнае даследаванне, прынцыпы складання этналінгвістычнага слоўніка тапонімаў, іх вывучэнне метадам тапанімічнага поля, гісторыя тапанімікі Гродзеншчыны, сучасная айканімія Гродзенскага раёна.

У артыкулах раздзела 4 «Лінгвістычнае краязнаўства» (с. 214–240) аўтар акрэслівае сваё бачанне лінгвістычнага краязнаўства як галіны ведаў пра краёвыя гаворкі, вызначае яго формы (дзяржаўнае, грамадскае, школьнае) і напрамкі, апісвае характар і перспектывы дыялекталагічнай працы ў школе, прапануе метадыку збірання дыялекталагічнага матэрыялу ў пазакласнай працы па беларускай мове, распавядае пра спецыфіку збірання ў пазаўрочны час лексікі, тапанімікі, фразеалогіі, выказваючы слушныя метадычныя парады. Разважанні аўтара пра дыялекталагічную працу ў школе пацвярджаюць, што работа такога тыпу пад кіраўніцтвам творчага, ініцыятыўнага, захопленнага справай настаўніка можа стаць выдатным сродкам навучання, а таксама выхавання ў вучняў дапытлівасці, назіральнасці, развіцця патрыятычных пачуццяў.

Шырыню навуковых інтарэсаў і зацікаўленняў М. А. Даніловіча, а таксама неабыхавасць вучонага да працэсаў развіцця айчынай лінгвістычнай навукі і адукацыі дэманструе і раздзел 5 «Рэцэнзіі» (с. 241–265), які якраз з’яўляецца сведчаннем чуйнага рэагавання прафесара на новыя даследаванні ў галіне беларускай філалогіі. Пад прамым аўтара ўсебаковую ацэнку атрымалі кніжныя выданні па беларускай парэміялогіі, фразеа-

логіі і фразеаграфіі, лексікалогіі, мове мастацкага тэксту, гісторыі беларускай мовы і мовазнаўства, этналінгвістыцы, вуснай народнай творчасці.

Такім чынам, рэцэнзуемая кніга надзвычай насычаная сваім зместам і багатая на інфармацыю рознага характару. Сабраныя пад адной вокладкай навуковыя артыкулы, рэцэнзіі на кніжныя выданні апошняга дзесяцігоддзя, храналагічны спіс навуковых прац М. А. Даніловіча належным чынам рэпрэзентуюць адразу некалькі кірункаў сучаснай лінгвістычнай беларусістыкі. Кожны раздзел выдання, на нашу думку, мае самастойную навукова-тэарэтычную каштоўнасць і пры жаданні аўтара мог бы быць разгорнуты ў асобную манаграфію. Варта адзначыць як праблемна-тэматычную разнастайнасць і высокі навуковы ўзровень прыведзеных у кнізе артыкулаў, так і шырыню інтарэсаў іх аўтара і яго грунтоўную дасведчанасць у розных лінгвістычных кірунках. Асабліва каштоўнасць выдання заключаецца ў тым, што пры асвятленні дыскусійных пытанняў мовазнаўства аўтар прапануе ўласныя арыгінальныя меркаванні і падыходы, што дазваляе ўбачыць аналізуемыя з’явы ва ўсёй іх супярэчлівасці і мнагаграннасці.

Важна, што аўтар кнігі не толькі ставіць і вырашае ў ёй надзённыя пытанні розных напрамкаў айчыннага мовазнаўства, але і адкрывае перспектывы далейшага асвятлення значных навукова-тэарэтычных і прыкладных задач лінгвістыкі, імкнучыся далучыць да актыўнага навуковага пошуку беларускіх моваведаў, маладых даследчыкаў, студэнтаў, настаўнікаў, вучняў і ўсіх, хто цікавіцца мовай і духоўнай культураў беларусаў.

А. Л. Садоўская,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт

Kaleta R. Białorusko-polska homonimia międzyjęzykowa / Inst. Slaw. Polskiej Akademii Nauk, Fundacja Slawistyczna. Warszawa : Slawistyczny ośr. wydaw., 2014. 172 s.

Kaleta R. Belarusian-Polish interlingual homonyms / the Inst. of Slav. Stud. at the Polish Acad. of Sci., the Slav. Found. Warsaw : Slav. publ. centre, 2014. 172 p.

У канцы 2014 г. пры падтрымцы Інстытута славістыкі Акадэміі навук Польшчы і Фонда славістычных даследаванняў выйшла з друку манаграфія Радаслава Калеты. Даследчык добра вядомы ў Беларусі як аўтар цэлага шэрагу навуковых артыкулаў і асобных выданняў, прысвечаных беларуска-польскай аманіміі, а таксама праблемам

выкладання беларускай мовы як замежнай (гл., напрыклад, спіс публікацый Р. Калеты на інтэрнэтрэсурсе *Polish Scholarly Bibliography*: <https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/persons/3929650>). Манаграфія «Беларуска-польская міжмоўная аманімія» створана на аснове кваліфікацыйнага навуковага даследавання, аднак, як адзначае сам аўтар, істотна ад яго адрозніваецца.

Пачынае манаграфію глава «Унутрымоўная аманімія на прыкладзе польскай і беларускай моў (нарыс)», у якой сцісла паведамляецца пра тое, як разумеецца і як прадстаўлена з’ява аманіміі ў польскай і беларускай мовах. Аўтар прыводзіць некалькі азначэнняў з прац польскіх навукоўцаў, а таксама з энцыклапедыі «Беларуская мова», звяртаючы ўвагу на тое, што аманімія можа быць